

WIADOMOŚCI NA EGZAMIN GIMNAZJALNY Z WOS-u

I- SPOŁECZEŃSTWO

Człowiek jest istotą społeczną gdyż: do jego prawidłowego rozwoju potrzebni są inni ludzie, zdobywa wiedzę o świecie dzięki innym ludziom, społeczeństwo umożliwia przeżycie w początkowym okresie życia, można dzięki niemu realizować swoje potrzeby, dzięki swojemu działaniu może wpływać na otaczający go świat.

Socjalizacja- to proces rozwoju społecznego człowieka, kształtowania jego osobowości, przekazywanie systemu wartości, norm, zachowań obowiązujących w społeczeństwie. Dzięki prawidłowej socjalizacji możemy normalnie funkcjonować w społeczeństwie. Osoby, u których proces socjalizacji przebiega nieprawidłowo często są poddawani powtórnej socjalizacji (**Resocjalizacji**) w zakładach poprawczych i więzieniach.

Społeczeństwo- to historycznie ukształtowana forma życia zbiorowego, połączona np. wspólnym terytorium, instytucjami, wartościami kulturowymi. Charakterystyczne dla takiego społeczeństwa jest poczucie odrębności w stosunku do innych zbiorowości.

Grupa społeczna- to przynajmniej dwie, trzy osoby, które łączą rozmaite więzi i które mają świadomość wspólnych wartości, zbliżone poglądy, cele, przekonania.

Podstawową grupą społeczną jest rodzina, w której zapoczątkowany jest proces socjalizacji młodego człowieka od okresu dzieciństwa. W dużej mierze od jej funkcjonowania zależy przyszły los człowieka.

Struktura społeczna – to elementy, z których składa się społeczeństwo np. grupy, warstwy, klasy, zawody, instytucje (**warstwa społeczna-** grupa ludzi, których łączy styl życia, wykształcenie, wyznawane poglądy czy system wartości. **Klasa społeczna-** grupa ludzi o podobnym o podobnym statusie społecznym lub majątkowym).

Istnieją 3 klasy społeczne- 1. klasa wyższa (osoby bardzo bogate), **klasa średnia** (właściciele średnich i małych firm, przedstawiciele wolnych zawodów [lekarze, prawnicy, architekci itp.], **klasa niższa-** osoby słabo zarabiające, bez większych kwalifikacji i wykształcenia.

Komunikacja werbalna (za pomocą słów), **komunikacja niewerbalna** (m.in. gesty, mowa ciała, ton głosu).

Konformizm- to postawa, w której człowiek ulega wpływom innych ludzi, boi się wyrażać własne zdanie, by nie narazić się innym. Przyjmuje reguły grupy, mimo że ma świadomość, że może to być złe.

Nonkonformizm- to postawa, w której człowiek nie boi się wyrażać własnego zdania, potrafi być krytyczny w stosunku do grupy, jeśli uważa, że reguły w niej panujące są złe. Nie musi ulegać wpływom grupy.

Konsensus (consensus)- szukanie zgody.

Asertywność- umiejętność wyrażania własnych emocji, uczuć i opinii w sposób otwarty, przy równoczesnym respektowaniu uczuć i opinii innych ludzi.

II SZKOŁA

Za szkolnictwo w Polsce odpowiada **Ministerstwo Edukacji Narodowej**. W Polsce szkoły dzielą się na:

publiczne (bezpłatne, utrzymywane przez państwo, realizujące podstawę programową określona przez MEN); **niepubliczne** (szkoły prywatne, gdzie często za naukę trzeba płacić).

W Polsce istnieje trzystopniowy system edukacji:

1 stopień (szkoły podstawowe i gimnazja), **2 stopień** (szkoły ponadgimnazjalne : średnie i zawodowe), **3 stopień** (szkoły wyższe : licencjackie, magisterskie i doktoranckie).

Każda szkoła posiada swój **organ prowadzący** (instytucja, która m.in. finansuje działalność danej szkoły). Dla szkół podstawowych organem prowadzącym jest Burmistrz lub Wójt (w zależności, czy odnosi się to do szkół miejskich (Burmistrz), czy wiejskich (Wójt). Organem prowadzącym dla szkół ponadgimnazjalnych jest Starosta (Powiat).

Organami szkoły (nie mylić z organem prowadzącym szkołę) są: **dyrektor szkoły, rada pedagogiczna, rada rodziców, rada szkoły i samorząd uczniowski.**

Dyrektor szkoły: kieruje działalnością szkoły, przewodzi radzie pedagogicznej, kontroluje pracę nauczycieli itp.

Rada pedagogiczna: (wszyscy nauczyciele w szkole), zatwierdza plan pracy szkoły, podejmuje uchwały w sprawie wyników klasyfikacji i promocji uczniów,

Rada szkoły: (przedstawiciele nauczycieli, rodziców i uczniów- w naszej szkole jej nie ma)

Rada Rodziców- może opiniować w wielu sprawach dotyczących szkoły.

Samorząd uczniowski- **reprezentuje uczniów przed innymi organami szkoły, aktywnie bierze udział w życiu szkoły.** Najważniejszym dokumentem regulującym funkcjonowanie szkoły jest **statut**.

III NARÓD I PAŃSTWO

Naród- grupa ludzi których łączy kultura, język, religia (może, ale nie musi), historia, terytorium (może, ale nie musi), pochodzenie etniczne oraz poczucie wspólnoty i odrębności od innych narodów.

Świadomość narodowa- poczucie przynależności do danego narodu i kojarzenie swoich losów osobistych z losem narodu.

Obywatelstwo- to więź prawna łącząca jednostkę (człowieka) z państwem. Państwo chroni obywatela i jego prawa, a w zamian oczekuje wywiązania się z obowiązków (przestrzeganie prawa, płacenie podatków itp).

Obywatelstwo można nabyć na 3 sposoby: **prawo krwi- obowiązuje w Polsce** (przynajmniej jedno z rodziców jest np. Polakiem), **prawo ziemi** (występuje np. w USA , wystarczy się tam urodzić, narodowość rodziców jest bez znaczenia), **po spełnieniu określonych warunków** (np. w Polsce po 5 latach zamieszkiwania można rozpocząć ubieganie się o nadanie obywatelstwa- nadaje je Prezydent Polski).

Symbole narodowe: Godło Rzeczypospolitej Polskiej (biały orzeł na czerwonym tle- pojawia się po raz pierwszy podczas ceremonii koronacyjnej na króla Polski wielkopolskiego księcia Przemysła II w 1295 r.)

Hymn Rzeczypospolitej Polskiej: jest nią pieśń powstała w 1979 r we Włoszech dla polskich Legionów generała Jana Dąbrowskiego. Słowa napisał Józef Wybicki. „Mazurek Dąbrowskiego” i oficjalnie stał się hymnem Polski w 1927 r., kiedy kilka lat wcześniej Polska odzyskała wolność po 123 latach rozbiorów. **Flaga Polski**- oficjalnie powstała w 1831 r., w czasie powstania listopadowego. Flaga nawiązuje do godła: biały kolor symbolizuje orła., a czerwony tła .

Mniejszość narodowa: grupa ludzi, zamieszkująca obszar danego państwa, odróżniająca się od większości społeczeństwa językiem, kulturą, pochodzeniem etnicznym bądź religią i dążąca do ich zachowania. Mniejszości narodowe posiadają własne państwa narodowe. Mniejszościami narodowymi w Polsce są np.: Niemcy, Czesi, Rosjanie, Ukraińcy, Słowacy, Białorusini, Litwini, Żydzi

Mniejszość etniczna: charakteryzuje się tym samym co mniejszość narodowa, odróżnia się jednak tym , że nie posiada swojego państwa narodowego. Mniejszości etniczne w Polsce to np.: Romowie (potocznie nazywani Cyganami), Tatarzy, Łemkowie, Karaimi itd.

Tolerancja-świadoma zgoda na wyznawanie i głoszenie przez innych ludzi poglądów, z którymi się nie zgadzamy, oraz na wybór sposobu życia uważanego przez innych za właściwy, chociaż go nie aprobujemy.

Stereotyp- uproszczony i często nacechowany negatywnie obraz innych ludzi . Stereotypy rodzą się z niewiedzy i charakteryzują się dużą trwałością.

Wielka Ojczyzna- to kraj naszego urodzenia , zamieszkaną przez bliskich nam ludzi- Polska.

Mała Ojczyzna- miejsce, z którym łączą się nasze bezpośrednie doświadczenia , przeżycia , wspomnienia, może to być określona miejscowość, bliska okolica, dzielnica w dużym mieście.

Patriotyzm-umiłowanie własnej ojczyzny i narodu, gotowość do poświęceń dla nich, poczucie silnej więzi z nimi i szacunek dla rodzinnej przeszłości, tradycji i kultury. Nie jest nastawiony wrogo do innych narodów.

Nacjonalizm- postawa, która stawia interesy własnego narodu ponad wszystkie inne, w tym dobro jednostki i innych zbiorowości.

Szowinizm- bezgraniczne umiłowanie własnego narodu, który jest uważany za najlepszy i wyjątkowy, połączone z wrogością wobec innych narodów

Ksenofobia- postawa niechęci wobec innych narodów, rasy czy grup społecznych, może wynikać z poczucia wyższości nad nimi, lecz także ze strachu.

Kosmopolityzm- postawa wyrażająca się w twierdzeniu, że ojczyzną człowieka jest cały świat.

Państwo- suwerenna (niezależna) instytucja polityczna wyposażona w system organów władzy, obejmująca działaniem ogół mieszkańców określonego terytorium.

Żeby powstało państwo muszą być spełnione następujące warunki: terytorium, obywatele, aparat przymusu (organy pilnujące porządku w państwie np. policja, wojsko), **suwerenność** (niezależne od nikogo, niepodległe), **władza**.

Czasami jakiś obszar państwa może posiadać **autonomię** – to znaczy pewien zakres samodzielności w ramach danego państwa (np. osobne prawodawstwo, osobną oświatę, swój oddzielny parlament itp.). Szczególnie w państwach wielonarodowych często występuje autonomia na określonym terenie (np. w Hiszpanii jest kilka obszarów z lokalną autonomią).

Państwa ze względu na formę rządów dzielą się na – Monarchie : głową państwa jest monarcha (cesarz, król, książę). Monarchia może być absolutna (duża władza monarchy np. Arabia Saudyjska) lub parlamentarna (bardzo ograniczona władza monarchy np. Anglia).

Państwa ze względu na ustrój terytorialny dzielimy na: unitarne : jednostki samorządu terytorialnego (województwa) nie mają samodzielności politycznej i terytorialnej i są podporządkowane organom centralnym (rządowi). Nie mogą ogłosić samodzielności politycznej i oddzielić się od państwa.

Federacyjne (złożone)- typ państwa, w którym jednostki podziału terytorialnego dysponują dużym zakresem samodzielności i mają możliwość się usamodzielnic (np. każdy Land niemiecki ma teoretycznie ogłosić niepodległość i stać się samodzielnym państwem).

Państwa ze względu na reżim polityczny (czyli środki i metody sprawowania władzy) dzielimy na:

Demokratyczne: najwyższa władza należy do narodu, który sprawuje ją za pośrednictwem swoich przedstawicieli, istnieje trójpodział władzy, które są od siebie niezależne, są przestrzegane prawa człowieka (wolność słowa, wyznania itp.). **Autorytarne:** państwo, w którym istnieją ograniczone prawa obywatelskie, istnieje trójpodział władzy, ale nie istnieje ich niezależność. Na czele państwa często stoi przywódca, który często jest wybierany w niedemokratycznych wyborach (np. fałszowanie wyników, zastraszanie innych kandydatów itp.). **Totalitarne:** typ państwa, gdzie nie są respektowane prawa człowieka, nie mogą działać partie i organizacje pozarządowe, które nie są akceptowane przez rządzącą partię. Istnieje cenzura. Na czele państwa stoi bardzo często dyktator z bardzo dużą władzą.

System demokratyczny wywodzi się ze starożytnej Grecji. Demokracja może być bezpośrednia (np. poprzez udział obywateli w referendum) **lub pośrednia** (udział obywateli w wyborach i wybór swoich przedstawicieli do określonych władz). **Cechy charakterystyczne współczesnej demokracji to: suwerenność ludu** (źródłem władzy jest społeczeństwo, ono daje władzę poszczególnym ludziom i może ją im odebrać), **trójpodział władzy** (władza ustawodawcza – parlament, władza wykonawcza – rząd, władza sędziowska), **zasada pluralizmu** (możliwość istnienia wielu partii i organizacji społecznych), **równość wobec prawa** (wszyscy obywatele są równi wobec prawa, rządzący podlegają temu samemu prawu), **rządy prawa** (uprawnienia organów państwa oraz ich relacje z obywatelami są regulowane przez państwo), **poszanowanie praw mniejszości** (zapisy w konstytucji gwarantują prawa wszelkiego rodzaju mniejszości).

Słabości demokracji: korupcja - czyli wykorzystywanie pełnionych funkcji publicznych do prywatnych celów - przyjmowanie tzw. „łapówek”, obsadzanie stanowisk nie według wykształcenia, ale koneksji rodzinno-towarzyskich.

Prawa Człowieka – najważniejsze prawa człowieka znajdują się w **Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka** uchwalonej przez **ONZ w 1948 r.** Najważniejsze z nich to : **prawo do życia, wolność osobista, wyznania, równość wobec prawa, prawo do własności, pracy, nauki, ochrony zdrowia, rozwoju, prawo do pokoju itp.**

IV UDZIAŁ OBYWATELI W ŻYCIU PUBLICZNYM

Aktywność obywatelska: to taka sytuacja, w której obywatel interesuje się sprawami swojego kraju oraz środowiska lokalnego i stara się aktywnie brać udział w życiu publicznym. Może to robić poprzez udział w wyborach (**czynne prawo wyborcze**- kogoś wybiera, **biernie prawo wyborcze**- sam jest kandydatem w wyborach), należy do partii politycznych lub jakiś stowarzyszeń, organizacji działających dla dobra innych.

Spółeczeństwo obywatelskie- to społeczeństwo świadome tego, że od jego działania zależy w dużym stopniu jakość życia w danym kraju lub obszarze. **Cechy społeczeństwa obywatelskiego to: ugruntowane podstawy demokratyczne-** (tylko w systemie demokratycznym najpełniej i najłatwiej działać społeczeństwu), **aktywność obywatelska** (chęć brania udziału np. w wyborach), **organizacje społeczne** (wiele różnych organizacji społecznych mających różne cele, działające dla dobra ogółu), **rozwinęte samorządy, niezależne środki masowego przekazu.**

Organizacje pozarządowe: są to organizacje niezależne od administracji publicznej, które nie działają w celu osiągnięcia zysku.. Organizacjami tymi mogą być **stowarzyszenia** (potrzeba minimum 15 osób by je założyć), **fundacje** (musi mieć już na początku kapitał na określony cel), **organizacje pożytku publicznego** (na nie można przekazać 1% swojego podatku, mogą zajmować się różnorodną działalnością społeczną) np.: Caritas Polska, Polska Akcja Humanitarna, „Monar”, Fundacja Polsat itp.

Partie polityczne- dobrowolne organizacje, których celem jest zdobycie władzy, jej sprawowanie, realizowanie swojego programu politycznego oraz kształtowanie polityki państwa. Partie spełniają trzy funkcje: **rządzenia** (celem każdej partii jest zdobycie władzy i kształtowanie polityki państwa, regionu, powiatu itp.) **wyborcza** (żeby zdobyć i utrzymać władzę, partia musi wygrać wybory), **kształtowanie opinii publicznej** (przekonywanie do swojego punktu widzenia społeczeństwa).

Partie pod względem ideologii dzielą się na: **partie liberalne** (uważają, że państwo powinno jak najmniej ingerować w sprawy społeczne i gospodarcze, obywatele powinni mieć we wszystkich sferach życia jak najwięcej wolności), **partie konserwatywne** (opowiadają się za ochroną tradycyjnych wartości np. rodzina, religia, państwo itp.), **partie socjaldemokratyczne** (duża ingerencja państwa w sprawy gospodarcze, sprawiedliwość społeczna- czyli sprawiedliwy podział wypracowanych dóbr między ludzi, przeciwne jakimkolwiek formom dyskryminacji), **partie chrześcijańsko-demokratyczne** (odwołują się do wartości chrześcijańskich, podkreślają rolę rodziny w społeczeństwie, popierają gospodarkę rynkową), **partie ultrapravicowe** (partie o charakterze nacjonalistycznym i szowinistycznym), **partie komunistyczne** (są zwolennikami zniesienia własności prywatnej i upaństwowienia wszystkiego np. zakładów pracy), **partie agrarystyczne** (partie chłopskie, walczące o sprawy wsi)

Systemy partyjne: **jednpartyjny** (charakterystyczny dla państwa totalitarnych) , **dwupartyjny** (w walce o władzę uczestniczą tylko dwie partie np. w USA), **wielopartyjny** (najpopularniejszy system na świecie, najbardziej demokratyczny np. w Polsce)

Żeby założyć lub należeć do partii, trzeba mieć ukończone 18 lat, stworzyć statut takiej partii, który musi być zgodny z polską konstytucją, uzyskać co najmniej 1000 podpisów popierających tę partię i zarejestrować ją w sądzie.

Związki Zawodowe- ich celem jest walka o jak najlepsze prawa dla ludzi pracujących, by nie byli wykorzystywani przez pracodawców. Najstłyniejszym związkiem zawodowym na świecie w latach 80-tych XX w. był polski **Niezależny Samorządny Związek Zawodowy „Solidarność”**, na czele którego stał **Lech Wałęsa, późniejszy prezydent Polski**. Związki Zawodowe starają się **rokować** (rozmowy o sposobie rozwiązania problemu) z pracodawcą, jeśli to nie przyniesie skutku to może ogłosić **strajk** (zbiorowe powstrzymanie się od wykonywania pracy w zakładzie pracy).

Środki masowego przekazu (mass media)- są to wszystkie rodzaje urządzeń i instytucji, których celem jest przekazywanie informacji np.: **gazety, radio, telewizja, internet**. **Środki masowego przekazu** często są określane mianem „ czwartej władzy”, gdyż mają **ogromny wpływ na społeczeństwo** (mogą być bardzo dobrym środkiem propagandy). Funkcje mediów: informacyjna(wydarzenia ze świata, Polski i regionu), kontrolna programy śledcze np. „Uwaga”, „Sprawa dla reportera” „Celownik” itp.),opiniotwórcza (programy na określony temat z ekspertami z danej dziedziny), rekreacyjna (różne rozrywkowe programy) , edukacyjna (programy o charakterze propagującym naukę).

Fakt- wydarzenie, które zaszło w rzeczywistości, **Opinia-** pogląd autora na jakąś sprawę (nie musi być obiektywna), **Opinia publiczna-** ogólny pogląd społeczeństwa (lub jego części) na jakąś sprawę.

V USTRÓJ RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Konstytucja- (ustawa zasadnicza) zbiór podstawowych zasad funkcjonowania państwa, najważniejszy dokument w państwie. Określa zakres działania i strukturę organów władzy oraz podstawowe prawa, wolności i obowiązki obywateli.

Obecnie obowiązuje konstytucja z 2 kwietnia 1997 r.. W kolejności jest to 10 polska konstytucja, pierwszą była Konstytucja 3 Maja z 1791 r.

Konstytucja składa się z **preambuły** (uroczysty wstęp) i **13 rozdziałów** a te składają się z **artykułów** . **Najważniejsze zasady ustrojowe w Polsce w myśl konstytucji to: zasada suwerenności narodu, zasada podziału władzy, pluralizm polityczny, państwo prawa.**

Hierarchia(czyli stopień ważności) aktów prawnych w Polsce to: 1. konstytucja, 2 ratyfikowane (zatwierdzone przez polski parlament) umowy międzynarodowe, 3. akty organów Unii Europejskiej, 4. ustawy (zatwierdzone przez polski parlament), 5. rozporządzenia (wydane przez polski rząd) 6. akty prawa miejscowego (prawo lokalne np. w Lubaniu)

Konkordat- to umowa między państwem świeckim (np. Polską) a państwem watykańskim, który reguluje stosunki między tymi stronami.

Polski parlament: składa się dwóch części, **Sejmu** (tzw. Izba poselska- izba niższa polskiego parlamentu), w którym zasiada **460 posłów** oraz **Senatu** (Izba wyższa polskiego parlamentu), w którym zasiada **100 senatorów** Mimo, że Sejm jest nazywany izbą niższą polskiego parlamentu, to jednak ma większe znaczenie polityczne i jego postanowienia są ostateczne i muszą być respektowane przez wszystkich obywateli polskich. Posłowie i senatorowie są wybierani w wyborach **powszechnych** (każdy uprawniony może głosować), **bezpośrednich** (każdy obywatel osobiście głosuje), **tajnych** (głosowanie w kabinach wyborczych), **równych**(każdy ma jeden głos, o takiej samej wadze). Kandydaci na posłów i senatorów, którzy uzyskali odpowiednią liczbę głosów w wyborach otrzymują tzw. **mandat** czyli prawo do sprawowania funkcji posła lub senatora. **Kadencja Sejmu i Senatu trwa 4 lata** (w odpowiednich okolicznościach może zostać skrócona). Posłowie i senatorowie otrzymują

na czas pełnienia swoich funkcji tzw. **immunitet parlamentarny** (przywilej, który chroni parlamentarzystów przed zatrzymaniem przez policję, parlamentarzysta jest „nietykalny”, chyba że parlament danemu parlamentarzysty odbierze immunitet).

Czynne prawo wyborcze (czyli, że możemy głosować) do Sejmu i Senatu mają osoby, które ukończyły **18 rok życia**. **Bierne prawo wyborcze** (czyli, że sami możemy startować jako kandydat) do **Sejmu –21 lat a do Senatu 30 lat**. **Funkcje parlamentu: ustrojodawcza** (może dokonywać zmian w konstytucji), **ustawodawcza** (tworzy ustawy, które są później realizowane przez rząd), **kreacyjna** (uczestniczy w powoływaniu organów państwowych), **kontrolna** (sejm może kontrolować rząd i inne organy państwa). Sejm udziela lub nie **absolutorium** rządowi (czyli zgody na zatwierdzenie działalności finansowej rządu, wykonanie budżetu).

Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej- jest najwyższym przedstawicielem państwa (**głową państwa**), reprezentuje Polskę za granicą, jest **organem władzy wykonawczej**(ma jednak mniejsze uprawnienia w rządzeniu niż rząd z premierem na czele). Prezydentem Polski może zostać obywatel polski, który **ma skończone 35 lat**, zostanie zgłoszony jako kandydat przez **minimum 100 tys.** obywateli, i te wybory wygra. Prezydent jest wybierany na **pięcioletnią kadencję**, i może być ponownie wybrany **tylko raz**. Prezydent rozpoczyna swoją kadencję w momencie złożenia przysięgi przed polskim parlamentem. **Niektóre uprawnienia Prezydenta RP: zarządza wybory do polskiego parlament, posiada inicjatywę ustawodawczą, ma prawo weta, powołuje rząd, powołuje sędziów, jest najwyższym zwierzchnikiem Sił Zbrojnych RP, nadaje ordery i odznaczenia, nadaje polskie obywatelstwo cudzoziemcom itp.**

Prezydenta RP można postawić przed **Trybunałem Stanu**, jeśli swoimi działaniami naruszy konstytucję lub popełnia przestępstwa w czasie urzędowania.

Rada Ministrów to inaczej rząd. Na czele rządu stoi **Prezes Rady Ministrów (inaczej premier)**. Rząd z reguły tworzy partia, która wygrywa wybory do sejmu a premierem zostaje jej lider. Czasami partia, która wygrała wybory, nie ma wystarczającej liczby posłów w sejmie (231) i musi zawrzeć koalicję z inną partią, by mieć większość posłów w sejmie. Taki związek dwóch lub więcej partii nazywa się **koalicją rządową**.

Uprawnienia premiera: tworzy rząd i stoi na jego czele, który kieruje państwem, sprawuje nadzór nad samorządem oraz kieruje pracą terenowych organów administracji rządowej, odpowiada za politykę gospodarczą, ekonomiczną, kulturalną, itp. państwa. Żeby rząd mógł rządzić to musi najpierw otrzymać **wotum zaufania** od sejmu. Jeśli sejm uchwali **wotum nieufności**, to rząd zostaje rozwiązany i trzeba stworzyć nowy.

Administracja publiczna dzieli się na dwie części: **administrację rządową** (związana z rządem, ministerstwa, Urzędy Skarbowe, ZUS, administracja wojewódzka itp.) **administrację samorządową** (np. powiatowa, gminna, sejmiki wojewódzkie).

Władza sądownicza – władzę sądowniczą w Polsce pełnią **sądy i trybunały**. Jest to władza niezawisła (niezależna) od innych władz (np. władzy wykonawczej- premiera, prezydenta, władzy ustawodawczej- sejmu). Wyroki wydają w imieniu Rzeczypospolitej Polskiej. Wymiar sprawiedliwości sprawują w Polsce **Sąd Najwyższy** (najwyższa instancja sądownicza), **sądy powszechne** (rejonowe – pierwsza instancja, okręgowe-II instancja, apelacyjne), **administracyjne** (sprawują kontrolę nad prawidłowością działalności administracji publicznej, rozstrzyga spory m.in. między urzędami a obywatelami, sądem drugiej instancji tu jest **Naczelny Sąd Administracyjny**), **wojskowe** (sądzą wojskowych).

Władza sądownicza opiera się na określonych zasadach, z których najważniejsze są : **niezawisłość** (niezależność) **sędziowska**, **dwuinstancyjność** (można się odwołać od wyroku do sądu wyższej instancji), **prawo oskarżonego do obrony** (może np. korzystać z adwokatów), **domniemanie niewinności** (oskarżony jest winny tylko wtedy, gdy wina zostanie mu udowodniona), **jawność rozpraw** (każdy ma prawo obserwować przebieg rozprawy, tylko w szczególnych przypadkach może to zostać zabronione).

Trybunał Konstytucyjny- np. bada zgodność ustaw i umów międzynarodowych z konstytucją, bada zgodność ustaw rządowych z konstytucją, rozstrzyga spory kompetencyjne między centralnymi konstytucyjnymi organami władzy w Polsce (np. między premierem i prezydentem, kto do czego ma prawo itp.)

Trybunał Stanu- sądzi **prezydenta, premiera, ministrów, prezesów** : **NBP, NIK za naruszenie ustaw lub konstytucji w związku z zajmowanym stanowiskiem**.

Organy kontroli i ochrony praw: ściganiem wszelkich przestępstw zajmuje się **prokuratura**, na czele którego stoi **Prokurator Generalny**. **Najwyższa Izba Kontroli-** kontroluje wszystkie organy administracji centralnej i samorządowej, Narodowy Bank Polski, i innych jednostki. NIK podlega sejmowi, jego prezes jest powoływany przez sejm na 6 letnia kadencję. **Rzecznik Praw Obywatelskich (Adam Bodnar)-** stoi na straży wolności i praw człowieka i obywatela. O pomoc do Rzecznika może się zwrócić każdy obywatel. Rzecznik jest powoływany na 5 kadencję.

Prawa i obowiązki obywatela Rzeczypospolitej Polskiej : **prawa:** np. prawo do ochrony życia, wolność słowa, wyznania, prawo do sprawiedliwego sądu, prawo do własności i jej ochrony, prawa wyborcze, prawo do tworzenia

różnych organizacji, prawo do nauki itp. **Obowiązki** – być lojalnym obywatelem Rzeczypospolitej, płacić podatki, w razie zagrożenia Polski bronić jej (np. służąc w wojsku).

SAMORZĄD TERYTORIALNY

Samorząd terytorialny- jest to lokalna władza na określonym terenie, z ściśle określonymi kompetencjami. Chodzi o to, by ludzie mieszkający w lokalnych społecznościach mieli większy wpływ na losy społeczności, w której mieszkają.

Województwo- największa jednostka samorządu terytorialnego (jest ich 16). **Powiat**- jednostka samorządu terytorialnego obejmująca kilka gmin lub obszar miasta (jest ich 314 i 66 miast na prawach powiatu), **Gmina** jest najmniejszą i podstawową jednostką samorządu terytorialnego (jest ich 2479).

W województwie na czele **sejmiku wojewódzkiego** (organ uchwałodawczy- ustawodawczy) stoi **marszałek** (organ wykonawczy). W powiecie na czele stoi **starosta** (organ wykonawczy) a organem uchwałodawczym jest **rada powiatu**. Na czele gminy stoi **burmistrz** (gmina miejska) lub **wójt** (gmina wiejska), organem uchwałodawczym jest **rada gminy**. W dużych miastach (liczących ponad 100 tys. mieszkańców) miasta stoi **prezydent miasta**

Jeśli lokalne społeczeństwo jest bardzo niezadowolone z pracy lokalnych władz to może odwołać wszystkie organy władzy lokalnej w drodze **referendum**. Obywatele mogą również pisać **petycje** do lokalnych władz, w sprawach które je niepokoją. Ostatecznie można też zorganizować np. **pikietę** przed lokalnymi urzędami i w ten sposób wyrazić swoje niezadowolenie.

Prezydentów miast, burmistrzów, wójtów i radnych wybieramy na czteroletnie kadencje. W szczególnych przypadkach kadencja może ulec skróceniu. Każdy kto skończył 18 lat ma czynne i bierne prawo wyborcze. Do rad gmin mogą nawet głosować mieszkańcy, którzy nie mają polskiego obywatelstwa, jednak są zameldowani w danym miejscu na stałe (np. w radzie miejskiej Lubania mogą zasiadać Niemcy, Czesi itp. o ile są na stałe zameldowani w Lubaniu). Wybory samorządowe wszystkich szczebli są: **powszechne, równe, bezpośrednie i tajne**.

Gminy zajmują się m.in. utrzymaniem gminnych dróg, mostów, placów, szkół, przedszkoli, bibliotek, domów kultury, ośrodków pomocy społecznej, utrzymaniem wodociągów, usuwaniem nieczystości itp.

Można w gminie: sporządzić akt urodzenia, zgonu i małżeństwa, otrzymać dowód osobisty, otrzymać zgodę na wycięcie drzewa itp.

Powiaty zajmują się realizowaniem zadań, które nie mogą być realizowane przez gminę ze względu na ich skalę np. prowadzi szkoły średnie i zawodowe, prowadzi szpitale, dba o tzw. drogi powiatowe, opiekuje się zabytkami, , przeciwdziałają bezrobociu, utrzymuje obiekty należący do powiatu itp.

Województwa zajmują się m.in. utrzymanie szkół wyższych, prowadzenie specjalistycznych szpitali, ośrodków kultury i ochrony zabytków, przeciwdziałaniem bezrobociu, transportem zbiorowym (np. lokalnymi liniami kolejowymi), wydawaniem paszportów (w gestii wojewody) itp.

ŚWIAT WSPÓŁCZESNY

Polityka zagraniczna- wszelkie działania danego państwa mające na celu realizację jego interesów w stosunku z innymi państwami, zapewnienie mu bezpieczeństwa międzynarodowego oraz ochronę interesów jego obywateli przebywających w innych państwach. Polskę w kontaktach z zagranicą reprezentują : prezydent, premier, ministrowie oraz polskie placówki za granicą **ambasady** (reprezentują Polskę na terenie państwa, na którym się znajduje, promuje polskie interesy i kulturę, **ambasador** jest łącznikiem między rządem polskim a rządem danego państwa, polscy obywatele przebywający w danym państwie mogą prosić o pomoc w razie konieczności) i **konsulaty** (mają niższą rangę niż ambasady, zajmują się głównie ochrona interesów państwa i jego obywateli przebywających w danym państwie, na ich czele stoi **konsul**).

NATO- Organizacja Paktu Północnoatlantyckiego, jest to organizacja międzynarodowa o charakterze militarnym, powstała w 1949 r. Jego celem jest obrona militarna swoich członków, atak na jedno państwo sojusznicze jest równoznaczne z atakiem na wszystkie. Siedziba NATO znajduje się w Brukseli. **Polska należy do NATO od 1999 r.** Na czele Paktu stoi **Sekretarz Generalny NATO**.

Integracja europejska. Za ojca (pomysłodawcę) zjednoczonej Europy uchodzi francuski minister spraw zagranicznych **Robert Schuman**. **Polska przystąpiła do Unii Europejskiej 1.05.2004r.**